

**MUSTAMLAKACHILIK DAVRIDAN KEYIN BRITANIYA TOMONIDAN
NEFTGA BOY HUDUDLAR BIRLASHTIRILISHI VA SIYOSIY JIHATDAN
BOSHQARILISHI (TRUCIAL DAVLATLAR)**

Xayrullayeva Zarina Ne'mtullo qizi

Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti 2-kurs magistranti

Trucial Arabia yoki Trucial Ummon, Britaniya hukumati 1820-1892 yillar oralig'ida Birlashgan Qirollik bilan himoya shartnomalari yoki sulhlar imzolagan Arabistonning janubi-sharqidagi qabila konfederatsiyalari guruhiga bergan nom edi. Shayxliklar 1820 yildagi Umumiy dengiz shartnomasidan boshlab va 1853 yildagi Doimiy dengiz sulhini o'z ichiga olgan bir qator shartnomalar orqali Birlashgan Qirollik bilan doimiy ittifoq tuzdilar, to 1892 yilda ular Bahrayndan keyin inglizlar bilan "Exklyuzivlik kelishuvlari" tuzdilar. 1880 yilda - bu ularni Britaniya himoyasiga oldi. Bu noaniq maqom bo'lib, rasmiy protektoratdan kam bo'lgan, biroq Britaniyadan shtatlardagi eksklyuziv Britaniya huquqlari evaziga ularni tashqi tajovuzdan himoya qilishni talab qilgan¹. Ikki shayxlik turli vaqtlarda ularga qo'shni Sharja, Al Hamriya va Al-Heeradan mustaqilliklarini tasdiqlagan holda trucial maqomga ega bo'lishlari mumkin edi, lekin ikkalasi ham inglizlar bilan shartnoma imzalamadi. 1936 yilda Imperial Airways aviakompaniyasining Sharjaga parvozlari uchun zaxira qo'nish joyi sifatida tanlangani uchun 1936 yilda trucial maqomiga ega bo'lgan Kalba, 1951 yilda hukmdori vafotidan keyin Sharjaga qayta qo'shildi². Oxirgi tan olingan shayxlik Fujayra shayxligi edi, u 1952 yilda Britaniya hukumati PCL (Petroleum Concessions Limited) tomonidan kompaniyaga neft qidirishda erkin qo'l bo'lishi uchun maqom berish uchun bosim ostida bo'lganidan so'ng, butun sharqiy qirg'oq bo'ylab mutlaq davlatga aylandi³. 1952 yilda yettita hukmdor o'rtasidagi hamkorlikni rag'batlantirish uchun Trucial States Kengashi tashkil etildi. Hind rupisi Qatar, Bahrayn, Quvayt va Ummon kabi Fors ko'rfazining boshqa davlatlari kabi, 1959 yilda Fors ko'rfazi rupisi muomalaga kiritilgunga qadar de-fakto valyutasi bo'lib qoldi. Fors ko'rfazi rupisi Fors ko'rfazi mamlakatlari o'z valyutasini joriy qilgunga qadar ishlatilgan.

1950-yillargacha na Trucial davlatlarni, na Ummon Sultonligi ("Arabiston Tibeti") hech qanday rasmiy siyosiy chegaralarga ega emas edi⁴. Aslida, Ummonni

¹Balfour-Paul, G., *The End of Empire in the Middle East: Britain's Relinquishment of Power in her Last Three Arab Dependencies*, Cambridge University Press, 1984, [ISBN 978-0-521-46636-3](https://doi.org/10.1017/CBO9780521466363)

²Taryam, Abdulla Omran (2019). *The Establishment of the United Arab Emirates 1950-85*. Routledge. p. 59.

³Bey, Frauke (1996). *From Trucial States to United Arab Emirates*. UK: Longman. pp. 296–297. [ISBN 978-0-582-27728-1](https://doi.org/10.1017/CBO9780521277281).

⁴The Trucial States (Arabic: الإمارات المتصالحة Al-Imārāt al-Mutaşāliḥa), also known as the Trucial Coast (Arabic: الساحل المتصالح Al-Sāḥil al-Mutaşāliḥ), the Trucial Sheikhdoms (Arabic: المشيخة المتصالحة Al-Mashīkhat al-Mutaşāliḥa), Trucial Arabia yoki Trucial Ummon, Britaniya hukumati 1820-1892 yillar oralig'ida Birlashgan Qirollik bilan himoya shartnomalari yoki sulhlar imzolagan Arabistonning janubi-sharqidagi qabila konfederatsiyalari guruhiga bergan nom edi.

butunlay yakkalanib qolgan deb ta'riflash mumkin. Sulton o'zining arab qo'shnilarining hech biri bilan yaqin aloqada bo'lmagan va hech kimni o'rnatishga harakat qilishni istamagandek edi. Sulton umumiy hukmdor bo'lsa-da, ichki qismning bir qismi, baland tog', shuningdek, sharqdagi tog'li hudud lbodiy imomi⁵ lbodiy davlatining an'anaviy boshlig'i bo'lgan⁶. Trucial shtatlarining ahvoli bundan yaxshi emas edi. Ular Britaniya imperiyasining bir qismi bo'lib, siyosiy va iqtisodiy jihatdan mahrum edilar. Hukumat tizimining biron bir shaklining yo'qligi hududning chegara nizolari kabi jiddiy muammolarni hal qila olmasligini anglatardi⁷. Neft topilgunga qadar, qabilaviy sharoit hukmronlik qilgan. Ummon va Trucial davlatlari o'rtasidagi aloqa eng yaxshi holatda zerikarli bo'lib, manzilga yetib borish uchun bir necha kun yoki hatto haftalar kerak bo'ldi. Ikki davlat o'rtasidagi savdo aloqalari odatda barqaror edi. Britaniyaning Hindiston savdosi va manfaatlarini Himoya bo'g'ozi yaqinidagi Ras al-Xayma atrofida himoya qilish uchun Britaniya ekspeditsiyalari 1809-yilda bu bosh qarorgohga va qirg'oq bo'ylab boshqa portlarga qarshi yurishlarga olib keldi va 1819-yilda yana (juda kattaroq buzg'unchi kuch bilan). keyingi yil, 1820, tinchlik shartnomasi imzolandi, unga qirg'oqning barcha shayxlari rioya qildilar. Sharjalik Sulton bin Saqr Al Qosimiy (1820-yil 6-yanvar) bu shartnomani imzolaganlar. U Ajman va Umm Al-Qavayn nomidan ham "dastlabki kelishuv"ni imzoladi, so'ngra 8 yanvar kuni Ras al-Xaymada Hasan Bin Rahma Al Qosimiy "ilgari Ras al-Xaymaning "Xatt va Falna" shayxi" sifatida imzoladi (' Xatt - zamonaviy Xatt qishlog'i va "Falna" Al-Falaya qal'asi joylashgan Fahlaynning Ras-al-Xayma shahrining zamonaviy chekkasi bo'lib, undan keyin 1820 yil 10 yanvarda Jazira Al-Hamrahlik Qodib bin Ahmad (bundan keyin berilgan). shartnomaning inglizcha tarjimasini "Jurat Al Kamra") imzolangan⁸.

1820-yil 11-yanvarda yana Ras-al-Xaymada Shaxbut bin Diyob Al Nahayon o'z o'g'li, Bani Yas shayxi va Abu-Dabi hukmdori Tahnun nomidan imzo chekdi. Husayn bin Ali Rams 1820 yil 15 yanvarda imzolangan. Dubaylik Muhammad bin Hazzaning amakisi 1820 yil 28 yanvarda Sharjada imzolangan. Ajman va Umm Al Quvayn hukmdorlari 1820-yil 15-martda Britaniya ekspeditsiya kuchlari qo'mondoni general-mayor Uilyam Keyr Grant kemasida imzo chekib, to'liq shartnomaga qo'shilishdi. Sharja Sharjada Bahrayn amiri tomonidan ham

---

1971-yil 1-dekabrda shartnomalar bekor qilinmaguncha, o'zaro kelishuv davlatlari Britaniyaning norasmiy protektorati bo'lib qoldi. Ertasi kuni oltita shayxlik – Dubay, Abu-Dabi, Sharja, Ajman, Umm Al-Kuvayn va Fujayra Birlashgan Arab Amirliklarini tashkil etdi; ettinchisi, Ras Al Xayma 1972 yil 10 fevralda qo'shildi.

⁵ Edward Henderson, *This Strange Eventful History: Memoirs of Earlier Days in the UAE and Oman* (London and New York: Quartet Books, 1988), p. 41.

⁶ John Wilkinson, *The Imamate tradition of Oman* (London: Cambridge University Press, 1987), p. 149.

⁷ Sayyid Said ibn Taymurning 1932 yilda taxtga kelganidan keyin Ummondagi birinchi harakatlaridan biri otasi tomonidan tashkil etilgan Vazirlar Kengashining tugatilishi edi. 1932 yildan keyin Sayyid Said shaxsan ikki-uch vazirning yordami bilan hukmronlik qildi va ularga juda kam vakolatlar topshirdi. Qarang: Ummon qaydlari, B ilovasi, p.36.

⁸ Heard-Bey, Frauke (2004). *From Trucial States to United Arab Emirates*. Motivate. p. 285. [ISBN 978-1-86063-167-2](https://doi.org/10.1017/9781107000000.002).

imzolangan⁹. Ko'p o'tmay, Rams shayxi o'z xalqining yordamini yo'qotdi va o'zi ham, Jazira al-Hamra shayxi ham taxtdan ag'darildi va ularning jamoalari Ras al-Xayma hukmronligiga bo'ysundi¹⁰. Biroq, Al-Zaabi oilasi 1970 yilgacha Jazira Al-Hamrahni vassal sifatida boshqarishda davom etdi¹¹.

Trusial davlatlar forumi. Trusial Davlatlar Kengashi Britaniya siyosiy agenti raisligida amirliklar rahbarlarining uchrashadigan forumi edi. Birinchi uchrashuvlar 1952 yilda, biri bahorda, biri kuzda bo'lib o'tdi va bu kelgusi yillardagi uchrashuvlar uchun namuna bo'ldi¹². Kengash sof maslahatchi bo'lib, yozma konstitutsiya va siyosat ishlab chiqish vakolatiga ega emas edi, u hukmdorlar uchun fikr almashish va umumiy yondashuvlarni kelishish uchun hamma narsadan ko'ra ko'proq forum bo'ldi. 1952-yil 21-martda Buyuk Britaniya tomonidan Muvaqqat Davlat deb tan olingan Fujayra hukmdori o'zining birinchi Muvaqqat Davlatlar Kengashida ishtirok etganida, inglizlar hukmdorlar, xususan Sharja va Ras al-Xayma shaharlarida jiddiy g'azab uyg'otishga muvaffaq bo'ldi¹³. 1958 yilga kelib sog'liqni saqlash, qishloq xo'jaligi va ta'lim bo'yicha maslahat berish uchun qo'mitalar tashkil etildi, ammo 1965 yilgacha raislik Siyosiy Agentlikdan hukmdorlardan biriga o'tgunga qadar kengashda mablag' yo'q edi, birinchi rais Shayx Saqr bin Muhammad Al Qosimiy edi¹⁴. Kengashning dastlabki 14 yig'ilishida muntazam ravishda ko'tarilgan masalalardan biri chigirtkalar bilan bog'liq edi - bu to'dalar butun hududning qishloq xo'jaligi hududlariga juda katta vayron bo'lgan - ammo ichki badaviylar insektitsid purkash ularning podalari va hayvonlariga zarar etkazishiga ishonishgan. Pokistondan olib kelingan, hasharotlar ko'payadigan joylarga dori sepgan guruhlarga qarshilik ko'rsatdi¹⁵.

1971-yil 1-dekabrda Trusial Ummonning yetti amirligidan oltitisi Birlashgan Arab Amirliklari deb nomlangan federatsiya tuzilganini e'lon qildi. Yettinchi amirlik Ras-al Xayma 1972 yilda qo'shildi. Mustaqillikning berilishi Saudiya Arabistonining qattiq energetika siyosati tufayli neft va neft mahsulotlari narxining keskin ko'tarilishi bilan bir vaqtga to'g'ri keldi va bu yangi davlatga iqtisodiyot va tashqi siyosat sohasida mustaqil qadamlar tashlashni osonlashtirdi. Neft daromadlari va sanoat, qishloq xo'jaligini rivojlantirish, ko'plab erkin iqtisodiy zonalarini shakllantirishga mo'ljallangan investitsiyalar tufayli Amirliklar eng qisqa vaqt ichida nisbiy iqtisodiy farovonlikka erisha oldi. Turizm va moliya sohasi sezilarli darajada

⁹ Bey, Frauke (1996). *From Trucial States To United Arab Emirates*. UK: Longman. pp. 284–286. [ISBN 978-0-582-27728-1](#).

¹⁰ Bey, Frauke (1996). *From Trucial States To United Arab Emirates*. UK: Longman. pp. 284–286. [ISBN 978-0-582-27728-1](#).

¹¹ Bey, Frauke (1996). *From Trucial States To United Arab Emirates*. UK: Longman. p. 265. [ISBN 978-0-582-27728-1](#)

¹² Donald, Hawley (1970). *The Trucial States*. London: Allen & Unwin. p. 177. [ISBN 0-04-953005-4](#). [OCLC 152680](#)

¹³ Alhammadi, Muna M. *Britain and the administration of the Trucial States 1947-1965*. Markaz al-Imārāt lil-Dirāsāt wa-al-Buḥūth al-Istirāṭijyah. Abu Dhabi. p. 95. [ISBN 978-9948-14-638-4](#). [OCLC 884280680](#)

¹⁴ Donald, Hawley (1970). *The Trucial States*. London: Allen & Unwin. p. 178. [ISBN 0-04-953005-4](#). [OCLC 152680](#)

¹⁵ Heard-Bey, Frauke (2004). *From Trucial States to United Arab Emirates*. Motivate. p. 337. [ISBN 978-1-86063-167-2](#).

rivojlandi¹⁶. Ular o'z amirliklarini boshqa a'zolar taklif qilinadigan ittifoqqa birlashtirishga rozi bo'lishdi. Kelishuvga ko'ra, ikki amirlik tashqi aloqalarni birgalikda olib borishi, mudofaa, xavfsizlik va ijtimoiy xizmatlarning umumiy tizimini qurishi va umumiy immigratsiya siyosatini qabul qilishi kerak edi. Biroq, har bir amirlik sud va boshqa ichki ishlar uchun javobgarlikni saqlab qoladi. Ushbu kelishuv Ittifoq kelishuvi sifatida tanildi va Trucial Coastni bir butun sifatida birlashtirish yo'lidagi birinchi qadam sifatida qabul qilindi. Arab Amirliklari Federatsiyasi Federatsiyani yanada mustahkamlash maqsadida Shayx Zayid va Shayx Rashid Muvaqqat davlatlarni tashkil etgan qolgan beshta amirlik hukmdorlarini, shuningdek, Bahrayn va Qatarni ittifoq tuzish bo'yicha muzokaralarga qo'shilishga taklif qilishdi. 1968 yil 25 fevraldan 27 fevralgacha ushbu to'qqiz shtat hukmdorlari Dubayda konstitutsiyaviy konferentsiya chaqirdilar va 11 banddan iborat kelishuvni tuzdilar, bu esa "Arab Amirliklari Federatsiyasi" ni tashkil etish harakatlariga asos bo'ldi¹⁷. Shartnomada federatsiyaning maqsadi quyidagilardan iborat edi: barcha sohalarda a'zolar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlash ularning rivojlanishi va farovonligi rejalarini muvofiqlashtirish ularning har birining boshqalarning mustaqilligi va suverenitetiga hurmatini kuchaytirish xalqaro, siyosiy, mudofaa, iqtisodiy, madaniy va boshqa masalalarda ularning tashqi siyosati va vakolatlarini hamda oliy siyosatini birlashtirish. Bundan tashqari, Oliy Kengash zarur federal qonunlarni chiqarish uchun mas'ul bo'lishi va tegishli masalalar bo'yicha qaror qabul qilishda oliy hokimiyat bo'lishi va o'z qarorlarini bir ovozdan qabul qilishi belgilab qo'yilgan. Biroq, bir qator voqealar keyinchalik, 1971 yil avgust oyida Bahrayn o'z mustaqilligini e'lon qildi va o'sha yilning sentyabr oyida Qatar unga ergashdi¹⁸.

¹⁶ Bey, Frauke (1996). *From Trucial States To United Arab Emirates*. UK: Longman. p. 288. [ISBN 978-0-582-27728-1](#)

¹⁷ Heard-Bey, Frauke (2005). *From Trucial States to United Arab Emirates : a society in transition*. London: Motivate. p. 336. [ISBN 1860631673](#). [OCLC 64689681](#)

¹⁸ ["Trucial States Council until 1971 \(United Arab Emirates\)". Fotw.net. Archived from the original on 2011-04-29. Retrieved 2009-07-15.](#)